พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร : การศึกษาใหม่เกี่ยวกับประวัติการแต่ง
Literary Works of Prince Thammathibet : A New Study on the Historical Background of Composition

ณัฐวุฒิ คล้ายสุวรรณ
Natawut Klaisuwan
สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Thai Language Program, Faculty of Humanities, Mahamakut Buddhist University
*Corresponding Author's Email: natawut.kla@mbu.ac.th
Received: 2026-04-21; Revised: 2026-05-22; Accepted: 2026-07-07
******

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ นำเสนอข้อมูลใหม่เกี่ยวกับพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรในด้านประวัติและระยะเวลาในการแต่ง ผลการศึกษาพบว่าพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร แต่งขึ้นในวาระและโอกาสที่ต่างกัน ดังนี้ 1) แต่งขึ้นตอนเป็นกรมขุนเสนาพิทักษ์ ได้แก่ กาพย์เห่เรือ กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก 2) แต่งขึ้นตอนบวชแล้วปรับปรุงใหม่อีกครั้งตอนเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ได้แก่ นันโทปนันทสูตรคำหลวง พระมาลัยคำหลวง 3) แต่งขึ้นตอนเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ได้แก่ บทเห่กากี บทเห่สังวาส บทเห่ครวญเพลงยาว 3 สำนวน ผลการศึกษายังพบว่า 1) เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรได้นำข้อความจากพระนิพนธ์เก่ามาดัดแปลงในพระนิพนธ์ใหม่ 2) กาพย์เห่เรือเป็นบทพรรณนาอารมณ์ส่วนตัวของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ไม่ใช่บทเห่เรือหลวงหรือบทเห่เรือเล่นแต่ประการใด

คำสำคัญ: พระนิพนธ์, เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร, การศึกษาใหม่, ประวัติการแต่ง
ประเภทบทความ: บทความวิชาการ

Abstract

This academic article presents new insights into the literary worksof Prince Thammathibet, specifically regarding their historical contextand chronology of composition. The study reveals that the Prince'sworks were composed on different occasions and periods, as follows: Composed during his tenure as Krom Khun Sena Phithak : These include Kap He Ruea Kap Ho Khlong Praphat Than Thongdaeng, and Kap HoKhlong Nirat Than Sok. Composed during his monkhood and laterrevised as Front Palace Prince (Krom Phraratchawang Bowon Sathan Mongkhon): These include Nanthopananthasut Kham Luang and Phra Malai Kham Luang. Composed while serving as Front Palace Prince: These include Bot He Kaki, Bot He Sangwat, Bot He Khruan, andthree versions of Phleng Yao. Furthermore, the findings indicate that: Prince Thammathibet adapted content from his earlier compositions into his newer works. Kap He Ruea (the Boat Songs) reflects thePrince's personal emotions

and reflections, rather than being intendedas official royal galley songs or songs for public festivities.

Keywords: Literary Works, Prince Thammathibet, A New Study, Historical Background of Composition

Type of Article: academic articl

บทนำ

วงวิชาการด้านวรรณคดีไทยปัจจุบัน รับรู้ข้อมูลที่เกี่ยวกับพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรว่า มีด้วยกัน 9 เรื่อง ตามที่ธนิต อยู่โพธิ์ (2516 : 22) นำเสนอไว้ในหนังสือเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร พระประวัติ และพระนิพนธ์บทร้อยกรอง ดังนี้ 1) บทเห่เรือ 2) บทเห่กากี 3) บทเห่สังวาส 4) บทเห่ครวญ 5) กาพย์ห่อโคลงประพาสธารโศก 6) กาพย์ห่อโคลงนิราศธารทองแดง 7) นันโทปนันทสูตรคำหลวง 8) พระมาลัยคำหลวง 9) เพลงยาวทั้งนี้ข้อมูลดังที่กล่าวมา ผู้เขียนบทความสืบค้นได้จากการพิมพ์หนังสือเป็นครั้งที่ 5เมื่อ พ.ศ. 2516 มาจนถึงปัจจุบันก็นับเวลาได้ 53 ปี

ตั้งแต่ พ.ศ. 2516 ถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2569) มีนักวิชาการด้านวรรณคดีไทยหลายท่าน จากหลายสถาบัน ต่างให้ความสนใจศึกษาพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรเช่น นิตยา ตัณฑโอกาส (2520) ศึกษาพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรประเภทกาพย์ห่อโคลงและกาพย์เห่เรือ อรอนงค์ พัดพาดี (2521) และโสภี รัมมณีย์ (2534) ศึกษาพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรประเภทคำหลวง ลัลนา ศิริเจริญ (2525) และนิตยากาญจนะวรรณ (2559) กล่าวถึงพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรเอาไว้ใน วรรณกรรมอยุธยา ซึ่งเป็นตำราประกอบการเรียนการสอนวิชา TH 232 หรือในปัจจุบัน คือTHA 2202 ของภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ศุภร บุนนาค และสุริยา รัตนกุล (2548) กล่าวถึงพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรในหนังสือ สุนทรียภาพจากเจ้าฟ้ากุ้ง วรางคณา ปัญญามี (2568) กล่าวถึงพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรเอาไว้ในวรรณคดีสมัยกรุงศรีอยุธยา ทั้งนี้นักวิชาการด้านวรรณคดีไทยทั้งหมดตามที่กล่าวมา ต่างให้ข้อมูลเกี่ยวกับพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรเหมือนกับข้อมูลของธนิต อยู่โพธิ์ ทุกประการ

ในปี พ.ศ. 2558 ณัฐวุฒิ คล้ายสุวรรณ (2558) เขียนหนังสือ วรรณกรรมเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร โดยแบ่งพระนิพนธ์ออกเป็นประเภทต่างๆ ได้แก่ 1) พระนิพนธ์ประเภทคำหลวง 2) พระนิพนธ์ประเภทกาพย์ห่อโคลงและกาพย์เห่เรือ 3) พระนิพนธ์ประเภทเพลงยาว แต่การแบ่งประเภทดังกล่าวก็อาศัยข้อมูลจากหนังสือของธนิต อยู่โพธิ์เช่นเดียวกัน จึงเห็นได้ว่างานเขียนเกี่ยวกับพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรส่วนใหญ่ใช้ข้อมูลตามที่ธนิต อยู่โพธิ์นำเสนอไว้

ทว่ายังมีนักวิชาการด้านวรรณคดีไทยบางท่าน ที่ศึกษาพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรในเชิงประวัติอย่างจริงจัง และแสดงผลการศึกษาตามมุมมองของตนเองโดยอาศัยตัวบทพระนิพนธ์เป็นหลักฐานในการวิเคราะห์ ทั้งนี้นักวิชาการด้านวรรณคดีไทยดังกล่าว เช่น ประคอง เจริญจิตรกรรม (2554) ศึกษาพระนิพนธ์เจ้าฟ้า ธรรมธิเบศร 2 เรื่อง ได้แก่ นันโทปนันทสูตรคำหลวง พระมาลัยคำหลวง โดยศึกษาในเรื่องเกี่ยวกับประวัติการแต่ง และแสดงผลการศึกษาตามมุมมองของตนเองว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงนิพนธ์พระมาลัยคำหลวงก่อนนันโทปนันทสูตรคำหลวง อันขัดกับข้อมูลของธนิต อยู่โพธิ์ ตามความรู้เดิมที่มีมา ทว่าผลการศึกษาใหม่อีกครั้งโดยณัฐวุฒิ คล้ายสุวรรณ (2568) ที่ศึกษาประวัติการแต่งเรื่องพระมาลัยคำหลวง เปรียบเทียบกับนันโทปนันทสูตรคำหลวง โดยอ้างหลักฐานแวดล้อมต่างๆ ทั้งหลักฐานประวัติศาสตร์ ตลอดจนหลักฐานวรรณคดี และนำเสนอผลการศึกษาตามมุมมองของ

ตนเองพบว่าเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ทรงนิพนธ์นันโทปนันทสูตรคำหลวงก่อนพระมาลัยคำหลวงตรงตามที่ธนิต อยู่โพธิ์กล่าวไว้ แต่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงนิพนธ์นันโทปนันทสูตร คำหลวง 2 ครั้ง โดยครั้งที่ 1 เป็นการสร้างสรรค์เรื่องราวจากแปลพระสูตร และครั้งที่ 2เป็นการปรับปรุงสำนวนภาษาให้สละสลวย

จากที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่า การศึกษาเกี่ยวกับพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรในเชิงประวัติยังไม่มีข้อยุติ เนื่องจากยังมีการศึกษาที่หักล้างข้อมูลกันไปมาระหว่างนักวิชาการด้านวรรณคดีไทย นอกจากนี้แม้จะมีข้อมูลอันเป็นที่รับรู้กันว่าพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ประกอบไปด้วยเรื่องต่างๆ ได้แก่ 1) บทเห่เรือ 2) บทเห่กากี 3) บทเห่สังวาส 4) บทเห่ครวญ 5) กาพย์ห่อโคลงประพาสธารโศก 6) กาพย์ห่อโคลงนิราศธารทองแดง 7) นันโทปนันทสูตรคำหลวง 8) พระมาลัยคำหลวง 9) เพลงยาวแต่ข้อมูลดังกล่าวกลับมีลักษณะเป็นเพียงข้อมูลกว้างๆ ที่ไม่ได้นำเสนออย่างชัดเจนว่าพระนิพนธ์เรื่องใด แต่งในช่วงเวลาใด

ดังนั้นการนำพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร มาศึกษาใหม่อีกครั้งในเรื่องเกี่ยวกับประวัติการแต่งในครั้งนี้ จึงเป็นการศึกษาเพื่อให้เกิดข้อมูลใหม่ที่จะนำเสนอว่า พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรในแต่ละเรื่อง เกิดขึ้นได้อย่างไร และเกิดขึ้นในช่วงเวลาใด และผลจากการศึกษาในครั้งนี้จะเกิดประโยชน์ต่อการเรียนการสอนวรรณคดีเชิงประวัติ อันจะเป็นแนวทางให้เกิดการศึกษาทบทวนวรรณคดีของไทยต่อไป

พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร : การทบทวนประวัติความเป็นมาและเนื้อหา

ตามความรับรู้เดิมเกี่ยวกับพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรนั้น นักวิชาการด้านวรรณคดีไทย ต่างรับรู้ข้อมูลที่เป็นไปในทิศทางเดียวกันว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงนิพนธ์วรรณคดีเรื่องต่างๆ ดังนี้

1. กาพย์เห่เรือ

เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงนิพนธ์กาพย์เห่เรือ เมื่อครั้งตามเสด็จสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พระราชบิดา ไปนมัสการพระพุทธบาทสระบุรี แต่ไม่ทราบปีที่ทรงนิพนธ์แน่ชัด กาพย์เห่เรือมีเนื้อหาพรรณนาการเดินทางโดยกระบวนพยุหยาตราชลมารคที่เดินทางจากกรุงศรีอยุธยาไปจนถึงท่าเจ้าสนุก กล่าวถึงเรือลำต่างๆ ที่อยู่ในริ้วกระบวน ได้แก่ เรือพระที่นั่งลำทรง เรือพระที่นั่งรอง เรือคู่ชัก เรือรูปสัตว์ ทั้งยังทรงพรรณนาชมปลา พรรณนาชมไม้ พรรณนาชมนก ระคนไปกับความคิดถึงนางอันเป็นที่รัก

2. บทเห่กากี

บทเห่กากี เป็นบทเห่ที่อยู่ถัดจากบทเห่ชมนกในกาพย์เห่เรือ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงนิพนธ์ขึ้น โดยนำเนื้อหาจาก กากาติชาดก มาเป็นเค้าโครงในการแต่ง เนื้อความกล่าวถึงพญาครุฑลอบเข้าหานางกากีในที่พระมหาปราสาท พูดจาเกี้ยวพาราสี จากนั้นจึงพานางกากีไปยังวิมานฉิมพลี แล้วสร้างประสบการณ์ทางกามารมณ์ร่วมกัน

3. บทเห่สังวาส

บทเห่สังวาสเป็นบทเห่ที่อยู่ถัดจากบทเห่กากี มีเนื้อความกล่าวถึงการสนทนากัน หลังจากการร่วมประสบการณ์ทางกามารมณ์ และการพรรณนาคร่ำครวญถึงนางอันเป็นที่รักของกวี

4. บทเห่ครวญ

บทเห่ครวญเป็นบทเห่ที่อยู่ถัดจากบทเห่สังวาส มีเนื้อความกล่าวชมความงามของนางอันเป็นที่รัก และพรรณนาคร่ำครวญถึงนาง

5. กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง

เมื่อเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร เสด็จพระราชดำเนินด้วยกระบวนพยุหยาตราชลมารคมาจนถึงท่าเจ้าสนุก จึงเสด็จพระราชดำเนินต่อด้วยกระบวนพยุหยาตราสถลมารค ในระหว่างการเดินทางได้ทรงนิพนธ์กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง พรรณนากระบวนเสด็จที่เพียบพร้อมไปด้วยเครื่องสูง มีการประโคมดนตรีในขณะเสด็จพระราชดำเนิน พรรณนาความสวยงามของนางในที่ตามเสด็จ พรรณนาความรื่นรมย์ของธรรมชาติ ป่าเขา ลำธาร พรรณนาชีวิตสัตว์ ทั้งสัตว์ใหญ่ สัตว์เล็ก สัตว์บกสัตว์น้ำ สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ สัตว์ปีก สัตว์เลื้อยคลาน

6. กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก

เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ทรงนิพนธ์กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศกในขณะที่ประทับยังพระตำหนักธารเกษม บริเวณพระพุทธบาทสระบุรี โดยพรรณนาชมความงามของนางอันเป็นที่รัก พรรณนาคร่ำครวญถึงนางอันเป็นที่รักเป็นวัน เดือน ฤดู ปี จากนั้นกล่าวถึงการเสด็จพระราชดำเนินประพาสธารโศก พรรณนาชมธรรมชาติ และกล่าวรำพันถึงนางอันเป็นที่รักอีกครั้ง

7. นันโทปนันทสูตรคำหลวง

เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ทรงนิพนธ์นันโทปนันทสูตรคำหลวง เมื่อ พ.ศ. 2279ขณะที่ผนวชเป็นภิกษุจำพรรษา ณ วัดโคกแสง มีสมณฉายาว่า สิริปาโล เนื้อความกล่าวถึง พระมหาโมคคัลลานะ อัครสาวกเบื้องซ้าย ได้รับพุทธานุญาตจากพระพุทธเจ้าให้ไปทรมานพญานันโทปนันทนาคราชผู้มีมิจฉาทิฐิแรงกล้า ให้เป็นผู้ว่านอนสอนง่ายพร้อมรับพระสัทธรรม

8. พระมาลัยคำหลวง

เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ทรงนิพนธ์พระมาลัยคำหลวง เมื่อ พ.ศ. 2280 หลังจากที่ทรงพระนิพนธ์นันโทปนันทสูตรคำหลวงได้ 1 ปี เนื้อความกล่าวถึงพระอรหันต์องค์หนึ่งนามว่าพระมาลัย เสด็จไปโปรดเหล่าสัตว์นรก และนำความมาบอกญาติพี่น้องของเหล่าสัตว์นรกให้ทำบุญส่งไปให้ เหล่าสัตว์นรกเมื่อได้รับส่วนบุญก็พ้นทุกข์ จากนั้นพระมาลัยได้รับดอกบัว 8 ดอกจากชายเข็ญใจ จึงนำไปนมัสการพระธาตุจุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ได้พบพระศรีอาริย์ แล้วนำความที่ได้สนทนากันมาบอกมวลมนุษย์ให้รีบสะสมบุญ เพื่อความสุขสบายในโลกหน้า

9. เพลงยาวเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร

เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ทรงนิพนธ์เพลงยาวเอาไว้ 3 สำนวน แต่ไม่ทราบปีที่ทรงนิพนธ์แน่ชัด เนื้อหาเป็นไปในทางระบายอารมณ์ความรู้สึกเศร้าโศกเสียใจ คับข้องใจ เกรี้ยวกราด ตัดพ้อต่อว่านางอันเป็นที่รัก นอกจากนี้เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรยังได้ให้คำมั่นสัญญาว่าจะซื่อสัตย์ และรักมั่นคงต่อนางตลอดไป

10. จารึกแม่อักษรขอมขุดปรอท

เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ทรงนิพนธ์จารึกแม่อักษรขอมขุดปรอท เมื่อ พ.ศ. 2290โดยมีพระประสงค์ให้เป็นแบบเรียนภาษาบาลีขั้นพื้นฐาน สำหรับพระสงฆ์ที่ยังไม่มีความรู้เรื่องอักขรวิธีภาษาบาลี

จากการทบทวนประวัติความเป็นมาและเนื้อหาพบว่า มีพระนิพนธ์ 3 เรื่องได้แก่ นันโทปนันทสูตรคำหลวง พระมาลัยคำหลวง จารึกแม่อักษรขอมขุดปรอทที่ทราบอย่างแน่ชัดว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงนิพนธ์ขึ้นในปี พ.ศ. ใด ส่วนพระนิพนธ์เรื่องอื่นๆ คือ กาพย์เห่เรือ กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก เพลงยาว 3 สำนวน แม้จะไม่พบข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับระยะเวลาที่ทรงนิพนธ์อย่างแน่ชัด เพราะไม่ได้ระบุปี พ.ศ. ที่แต่งเอาไว้ แต่จากผลการศึกษาและวิเคราะห์ตัวบทโดยผู้เขียนบทความพบว่า แม้พระนิพนธ์เรื่องดังกล่าวจะไม่ได้ระบุปี

พ.ศ.ที่แต่งเอาไว้ แต่สามารถค้นหาปีที่แต่งจากการพิจารณาข้อมูลในตัวบทได้ ทั้งนี้ผู้เขียนบทความ จะได้กล่าวอย่างละเอียดในหัวข้อต่อไป

พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร : การศึกษาใหม่เกี่ยวกับประวัติการแต่ง

จากการศึกษาตัวบทพบว่า พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ยังมีประเด็นที่น่าสงสัยในเรื่องปีที่แต่ง และประวัติความเป็นมา ดังนี้

1. กาพย์เห่เรือ กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก

เมื่ออ่านตัวบทพระนิพนธ์กาพย์เห่เรือ กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดงกาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศกอย่างพินิจพิเคราะห์พบว่า พระนิพนธ์ทั้ง 3 เรื่อง ล้วนมีใจความต่อเนื่องกัน ดังจะเห็นได้ว่า กาพย์เห่เรือพรรณนาการเดินทางโดยชลมารคจากกรุงศรีอยุธยาไปจนถึงท่าเจ้าสนุก จากนั้นเปลี่ยนกระบวนเสด็จพระราชดำเนินเป็นกระบวนพยุหยาตราสถลมารค จากท่าเจ้าสนุกไปยังธารทองแดง จากธารทองแดงไปยังธารโศก จนถึงพระพุทธบาทสระบุรี

สำหรับระยะเวลาในการแต่งนั้น ผู้เขียนบทความเห็นว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร อาจนิพนธ์ขึ้นก่อนที่จะดำรงพระยศเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล เพราะความจากโคลงตอนหนึ่งในกาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง ได้ระบุเอาไว้อย่างชัดเจนว่าขณะที่ทรงนิพนธ์นั้น ทรงดำรงพระยศเป็นกรมขุนเสนาพิทักษ์ ดังความว่า

เจ้าฟ้า หนุ่มน้อยราช กุมาร
ธรรม์ ธำรงกลอนการ ยั่วแย้ม
ธิเบศร์ วราสถาน ไชยเชษฐ
สุริย์วงศ์ ทรงโคลงแต้ม แต่งไว้วานสงวน
เจ้าฟ้า เลิศล้ำโพธิ สมภาร
กรมขุน หลวงพญากราน กราบเกล้า
เสนา นราบาน ใจชื่น ชมนา
พิทักษ์ รักษาเช้า ค่ำด้วยใจเกษม

(กรมศิลปากร, 2545)

ทั้งนี้ความจากกาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศกก็แสดงให้เห็นว่า ขณะที่ทรงนิพนธ์นั้น พระองค์ดำรงพระยศเป็นกรมขุนเสนาพิทักษ์ ดังนี้

เจ้าฟ้า หนุ่มน้อยราช กุมาร
ธรรม์ พงศ์ทรงกลอนการ อยู่แย้ม
ธิเบศร์ วราสถาน ไชยเชฐ
สุริย์วงศ์ ทรงโคลงแต้ม แต่งไว้อ่านสงวน
เจ้าฟ้า เลิศล้ำโพธิ สมภาร
กรมขุน หลวงพญากราน กราบเกล้า
เสนา นราบาล ใจชื่น ชมนา
พิทักษ์ รักษาเช้า ค่ำด้วยใจเกษม

(กรมศิลปากร, 2545)

ดังนั้นจึงเชื่อได้แน่นอนว่า กาพย์เห่เรือ กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดงกาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศกเป็นพระนิพนธ์ที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงแต่งขึ้นเมื่อครั้ง ยังทรงดำรงพระยศเป็นกรมขุนเสนาพิทักษ์

ส่วนปีที่แต่ง แม้ในตัวบทพระนิพนธ์จะไม่ได้ให้รายละเอียดไว้ แต่สามารถพิจารณาจากเอกสารประวัติศาสตร์ คือ คำให้การขุนหลวงหาวัด ทั้งนี้ความจากคำให้การขุนหลวงหาวัด ระบุเอาไว้ว่าหลังจากสมเด็จพระพันวัสสาใหญ่ กรมหลวงอภัยนุชิตสิ้นพระชนม์ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เสด็จพระราชดำเนินไปสมโภชพระพุทธบาท ดังนี้

ณ ปีมะแมเอกศก เสด็จขึ้นไปสมโภชพระพุทธบาท

(คำให้การขุนหลวงหาวัด, 2553)

สมเด็จพระพันวัสสาใหญ่ กรมหลวงอภัยนุชิต สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. 2280หลังจากนั้นเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรได้รับพระราชทานอภัยโทษ กลับคืนสู่ตำแหน่งเดิมครั้น 2 ปีต่อมา คือ พ.ศ. 2282 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เสด็จพระราชดำเนินไปสระบุรี นมัสการพระพุทธบาท ดังความจากคำให้การขุนหลวงหาวัดตามที่กล่าว มาแล้ว จึงสันนิษฐานได้ว่าเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ทรงนิพนธ์กาพย์เห่เรือ กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก ในช่วง พ.ศ. 2282 ซึ่งในขณะนั้น ยังไม่ได้ดำรงพระยศเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล จึงสอดคล้องกับเนื้อความที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ทรงระบุนามพระอิสริยยศของพระองค์ไว้ในกาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศกว่า กรมขุนเสนาพิทักษ์

ทั้งนี้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ยังได้เสด็จไปนมัสการพระพุทธบาทสระบุรีในปีอื่นๆ อีก แต่การเสด็จพระราชดำเนินนั้น เกิดขึ้นหลังจากที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรด้รับการสถาปนาเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลแล้ว

ยังมีข้อสังเกตอีกประการหนึ่งว่า การเสด็จพระราชดำเนินไปสระบุรี นมัสการพระพุทธบาทของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เมื่อ พ.ศ. 2282 นั้น เป็นการเสด็จพระราชดำเนินด้วยกระบวนพยุหยาตราชลมารคน้อย เนื่องจากเรือลำต่างๆ ที่ปรากฏ ในกาพย์เห่เรือ มีจำนวนไม่ครบตามบัญชีรายชื่อเรือที่เคยเข้าริ้วกระบวนพยุหยาตราชลมารคใหญ่ ที่เคยจัดขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

นอกจากนี้จะเห็นได้ว่า พระนิพนธ์เรื่องใดๆ ก็ตาม ที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงนิพนธ์ขึ้นในตอนที่เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลนั้น จะมีข้อความที่บ่งบอกสถานะกรมพระราชวังบวรสถานมงคลอย่างชัดเจน ดังที่ปรากฏในจารึกแม่อักษรขอมขุดปรอท ความว่า

วันศุกร์ เดือนสาม ขึ้นสี่ค่ำ พระพุทธศักราช 2290 จุลศักราช
1109 ปีเถาะ นพศก สมเด็จพระราชโอรสาธิราชเจ้า ทรงพระนาม
เจ้าฟ้าธรรมธิเบศไชยเชษฐา สุริยวงศ์ ได้เสวยราชย์พระราชวังบวร
สถานมงคล ทรงแต่งแม่อักษรขอมขุดปรอทนี้ไว้สำหรับพระพุทธศาสนา

(กรมศิลปากร, 2529)

เมื่อพิจารณาที่พระนิพนธ์นันโทปนันทสูตรคำหลวงก็พบว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงแจ้งสถานะ กรมพระราชวังบวรสถานมงคลไว้เช่นกัน ดังความว่า

เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ไชยเชษฐสุริยวงษ เสวยรัชชงศฤงคาร
วังบวรสถานมงคล ดำกลเปนฝ่ายหน้า

(กรมศิลปากร, 2545 : 115)

2. บทเห่กากี บทเห่สังวาส บทเห่ครวญ

เมื่อพิจารณาตัวบทพระนิพนธ์บทเห่กากี บทเห่สังวาส บทเห่ครวญ จะเห็นได้ว่า เนื้อความของพระนิพนธ์ทั้ง 3 เรื่อง ไม่มีความต่อเนื่องมาจากกาพย์เห่เรือทั้งยังไม่ต่อเนื่องกับกาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง และกาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก แต่เหตุที่ฉบับพิมพ์ นำมาพิมพ์ต่อจากบทเห่ชมนกในกาพย์เห่เรือนั้นอาจเป็นเพราะการ

รวบรวมเอาไว้ในที่เดียวกันของต้นฉบับสมุดไทย ทั้งนี้จากการวิเคราะห์ตัวบท ประกอบกับข้อมูลเชิงบริบทพบว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ทรงนิพนธ์บทเห่ทั้ง 3 เรื่อง หลังจากกาพย์เห่เรือ กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง กาพย์ห่อโคลง นิราศธารโศก ดังรายละเอียดที่จะวิเคราะห์ต่อไปนี้

จากการวิเคราะห์ตัวบทพระนิพนธ์บทเห่กากีพบว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงนิพนธ์ขึ้นในขณะดำรงพระยศเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล เพราะมีเนื้อหากล่าวถึงพญาครุฑลอบเข้าหานางกากี พระมเหสีของพระเจ้าพรหมทัตในปราสาทแห่งหนึ่ง และเมื่อนำไปเปรียบเทียบกับบริบทที่ปรากฏตามคำให้การขุนหลวงหาวัดจะเห็นได้ว่ามีความสอดคล้องกับพฤติกรรมของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรที่ลอบเข้ามาเป็นชู้กับเจ้าฟ้าสังวาลย์ในพระบรมมหาราชวัง เมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศทรงทราบเรื่องที่เกิดขึ้น จึงมีพระบรมราชโองการให้ลงพระราชอาญาเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรกับเจ้าฟ้าสังวาลย์จนสิ้นพระชนม์ด้วยกันทั้งสองพระองค์ ซึ่งเหตุการณ์ที่กล่าวมา เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงดำรงพระยศเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล

นอกจากนี้ผลการศึกษาของเทพมนตรี ลิมปพยอม (2554) ยังช่วยยืนยันความคิดของผู้เขียนบทความให้หนักแน่นยิ่งขึ้น โดยเทพมนตรี ลิมปพยอมกล่าวว่า เมื่อพิจารณาการใช้คำจากบทเห่กากีตอนที่กล่าวว่า

(1) *สุบรรณแผลงเดชล้ำ* *บินบน*
กางปีกบังสุริยน *มืดฟ้า*
ร่อนลงสู่ไพชยนต์ *ปรางค์มาศ*
เข้านั่งแอบนุชเคล้า *แนบเนื้อนวลสมร*

(2) *สุบรรณสำแดงฤทธิ์* *ให้มืดมิดปิดอัมพร*
ร่อนลงตรงบัญชร *จรสู่น้องแก้วกากี*

(3) *ประสงค์จำนงรัก* *จึงลอบลักเข้ามาหา*
หวังเชิญแก้วกานดา *ไปสู่ฟ้าพิมานจันทร์*

จะเห็นได้ว่าบทเห่กากีข้างต้น มีคำที่แสดงความหมายโดยนัยอันสื่อถึงเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ได้แก่คำว่า *ไพชยนต์ปรางค์มาศ ร่อนลง ลอบลัก พิมานจันทร์* โดยอาจแปลความหมายได้ ดังนี้

1) *ไพชยนต์ปรางค์มาศ* แสดงความหมายของปราสาทหลังหนึ่งที่มียอดปรางค์เป็นทอง ตรงกับลักษณะของพระที่นั่งบรรยงก์รัตนาสน์ ในพระบรมมหาราชวัง

2) *ร่อนลง* เป็นคำที่แสดงอาการให้เห็นว่าหลบหลีก ไม่ต้องการให้ใครพบเห็น

3) *ลอบลัก* เป็นคำที่แสดงความหมายว่า กระทำการโดยไม่ให้ใครรับรู้

4) *พิมานจันทร์* เป็นคำที่แสดงความหมายเพื่อให้เห็นว่า คือ พระที่นั่งพิมานรัตยาที่ประทับของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ในฐานะกรมพระราชวังบวรสถานมงคล

จากการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งจากตัวบทและบริบท ทำให้เห็นว่าบทเห่กากีแต่งขึ้นในช่วงที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรลักลอบเป็นชู้กับเจ้าฟ้าสังวาลย์ ทั้งยังเป็นช่วงที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ทรงดำรงพระยศเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล จึงเป็นที่แน่นอนว่าบทเห่กากี แต่งขึ้นในช่วงที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ทรงดำรงพระยศเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล

จากการศึกษาบทเห่สังวาสด้วยการพิจารณาตัวบทและบริบทพบว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ทรงนิพนธ์ขึ้นในขณะดำรงพระยศเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลดังจะเห็นได้ว่า บทเห่สังวาสมีใจความที่ต่อเนื่องมาจากบทเห่กากี เพราะเนื้อความตอนท้ายของบทเห่กากี จบลงด้วยความสุขจากกามารมณ์ของพญาครุฑและนางกากี ความว่า

ลมพัดกลัดเมฆเกลื่อน *ฟ้าลั่นเลื่อนแลบแสงพราย*
วลาหกตกโปรยปราย *สายสินธุ์นองท้องธารา*
เหราร่าเริงรื่น *ว่ายเคล้าคลื่นหื่นหรรษา*
สองสมกลมกรีฑา *เป็นผาสุกทุกนิรันดร์*

(กรมศิลปากร, 2545)

เมื่อพิจารณาบทเห่สังวาสก็จะเห็นได้ว่า เนื้อความในตอนต้นมีความต่อเนื่อง กับความในตอนสุดท้ายของบทเห่กากีดังที่ยกตัวอย่างมา เพราะเริ่มด้วยการสนทนาของคู่รักในเรื่องเกี่ยวกับประสบการณ์ด้านกามารมณ์ระหว่างชายหญิง ความว่า

พี่ชมพี่เชยแล้ว *พลางถาม*
เจ้ามิออำความ *ไปพร้อง*
เจ้าเอื้อนมิเออขาม *เขินพี่ อยู่ฤๅ*
ผินพักตร์มาอย่าข้อง *ขัดแค้นเคืองเลย*

(กรมศิลปากร, 2545)

สำหรับบทเห่ครวญนั้น เห็นได้ชัดเจนว่าเป็นพระนิพนธ์ที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรแต่งขึ้นหลังจากกาพย์เห่เรือ ในขณะดำรงพระยศเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลเหตุที่กล่าวดังนี้ เพราะพิจารณาจากกลวิธีการแต่งของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรที่มักนำเอา คำประพันธ์บทเดิม มาแปลงเนื้อความใหม่ในพระนิพนธ์อีกเรื่อง ดังจะเห็นได้จากโคลงระบุพระนามของพระองค์ในกาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก และกาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง ดังนี้

กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง

เจ้าฟ้าหนุ่มน้อยราช *กุมาร*
ธรรม์ธำรงกลอนการ *ยั่วแย้ม*
ธิเบศร์วราสถาน *ไชยเชษฐ*
สุริย์วงศ์ทรงโคลงแต้ม *แต่งไว้วานสงวน*
เจ้าฟ้าเลิศล้ำโพธิ *สมภาร*
กรมขุนหลวงพญากราน *กราบเกล้า*
เสนานราบาน *ใจชื่น ชมนา*
พิทักษ์รักษาเช้า *ค่ำด้วยใจเกษม*

(กรมศิลปากร, 2545)

กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก

เจ้าฟ้าหนุ่มน้อยราช *กุมาร*
ธรรม์พงศ์ทรงกลอนการ *อยู่แย้ม*
ธิเบศร์วราสถาน *ไชยเชฐ*
สุริย์วงศ์ทรงโคลงแต้ม *แต่งไว้อ่านสงวน*
เจ้าฟ้าเลิศล้ำโพธิ *สมภาร*
กรมขุนหลวงพญากราน *กราบเกล้า*
เสนานราบาล *ใจชื่น ชมนา*
พิทักษ์รักษาเช้า *ค่ำด้วยใจเกษม*

(กรมศิลปากร, 2545)

จากตัวอย่างที่ยกมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดงและกาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก มีการใช้คำในลักษณะเดียวกัน ทั้งยังดำเนินเนื้อความคล้ายกัน ซึ่งลักษณะการแต่งดังกล่าวได้ปรากฏให้เห็นในบทเห่ครวญ ที่มีการเลียนแบบการใช้ถ้อยคำ และดำเนินเนื้อความในลักษณะเดียวกับบทเห่ชมนกในกาพย์เห่เรือ ทั้งนี้เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ทรงขึ้นต้นบทเห่ครวญด้วยใจความว่า

รอนรอนสุริยคล้อย สายัณห์
เรื่อยเรื่อยเรื่อแสงจันทร์ ส่องฟ้า
รอนรอนจิตกระสัน เสียวสวาท แม่เอย
เรื่อยเรื่อยเรียมคอยถ้า ที่นั้นห่อนเห็น
เรื่อยเรื่อยมารอนรอน สุริยาจรเข้าสายัณห์
เรื่อรองส่องสีจันทร์ ส่งแสงกล้าน่าพิศวง

(กรมศิลปากร, 2545)

เมื่อนำบทเห่ครวญไปเปรียบเทียบกับบทเห่ชมนกในกาพย์เห่เรือ ก็จะเห็นได้ชัดเจนขึ้นว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงแต่งบทเห่ครวญเลียนแบบบทเห่ชมนกในกาพย์เห่เรือ ที่มีเนื้อความว่า

รอนรอนสุริยโอ้ อัสดงค์
เรื่อยเรื่อยลับเมรุลง ค่ำแล้ว
รอนรอนจิตจำนง นุชพี่ เพียงแม่
เรื่อยเรื่อยเรียมคอยแก้ว คลับคล้ายเรียมเหลียว
เรื่อยเรื่อยมารอนรอน ทิพากรจะตกต่ำ
สนธยาจะใกล้ค่ำ คำนึงหน้าเจ้าตราตรู

(กรมศิลปากร, 2545)

จึงเป็นที่ยืนยันได้ว่า บทเห่ครวญแต่งขึ้นหลังจากบทเห่ชมนกในกาพย์เห่เรือทั้งนี้แม้ว่าบทเห่ครวญจะไม่ได้ระบุอย่างชัดเจนว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงนิพนธ์เมื่อครั้งดำรงพระยศเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลหรือไม่ แต่จากการพิจารณาเนื้อหาตามที่ปรากฏในตัวบทเห็นได้ว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงนิพนธ์บทเห่ครวญ เมื่อครั้งดำรงพระยศเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล

3. จารึกแม่อักษรขอมขุดปรอท นันโทปนันทสูตรคำหลวง พระมาลัยคำหลวง

พระนิพนธ์ทั้ง 3 เรื่อง มีข้อความบ่งบอกสถานะของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรว่าในขณะที่ทรงนิพนธ์ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงดำรงพระยศเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลแล้ว ดังความที่ปรากฏในจารึกแม่อักษรขอมขุดปรอทว่า

วันศุกร์ เดือนสาม ขึ้นสี่ค่ำ พระพุทธศักราช 2290 จุลศักราช1109 ปีเถาะ นพศก ***สมเด็จพระราชโอรสาธิราชเจ้า ทรงพระนามเจ้าฟ้าธรรมธิเบศไชยเชษฐา สุริยวงศ์ ได้เสวยราชย์พระราชวังบวรสถานมงคล*** *ทรงแต่งแม่อักษรขอมขุดปรอทนี้ไว้สำหรับพระพุทธศาสนา*

(กรมศิลปากร, 2529)

ส่วนนันทโปนันทสูตรคำหลวงก็มีข้อความที่บ่งบอกอย่างชัดเจนว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ทรงนิพนธ์เมื่อครั้งดำรงพระยศเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลดังข้อความที่ว่า

*อหำ อันว่าข้า สิริปาโล ผู้ชื่อพระมหาสิริบาล กประกาศ นาวจท โดยพระนาม แต่บูรรพาทิบรรพัชช ครั้นนิวัตรนิเวศนเปนกระษัตรเพศวะรำ ธมฺมธิเปสฺสชยเชฏฺฐ สุริยวัส นาม ชื่อ****เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ไชยะเชษฐ สุริยวงษ สถิตรัทยงศฤงคาร วังบวรสถานมงคล ดำกลเปนฝ่ายหน้า***

(กรมศิลปากร, 2545)

พระนิพนธ์นันโทปนันทสูตรคำหลวง ยังมีเรื่องที่ควรกล่าวถึงอีกประเด็นหนึ่งคือ ช่วงเวลาในการแต่ง ทั้งนี้จากการพิจารณาตัวบทจะเห็นได้ว่า นันโทปนันทสูตรคำหลวง มีช่วงเวลาในการนิพนธ์ถึง 2 ช่วงเวลา กล่าวคือ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงนิพนธ์นันโทปนันทสูตรคำหลวงเป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. 2279 ขณะที่ทรงผนวช ณ วัดโคกแสง ดังที่ทรงแจ้งไว้ในตอนท้ายเรื่องว่า

เมื่อแรกแต่งพระมหาชาติคำหลวงนั้น จุลสักราชได้ 844 ศกแต่งนนโทปนนทสูตรคำหลวงนี้ จุลสักราชได้ 1098 ศก ว่างกันอยู่ถึง 254 ปี

(กรมศิลปากร, 2545)

ครั้นเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ดำรงพระยศเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลเมื่อ พ.ศ. 2284 จึงทรงนำนันโทปนันทสูตรคำหลวงมาปรับปรุงใหม่ โดยอาจเป็นไปเพื่อเฉลิมฉลองการดำรงตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคลของพระองค์ดังนั้นจึงทรงแจ้งไว้ด้วยข้อความที่มีการกล่าวถึงสถานะของพระองค์ในอดีต คือ สมัยที่เป็นพระมหาสิริบาล และกล่าวถึงสถานะในปัจจุบันของพระองค์ คือ กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ดังนี้

อหำ อันว่าข้า สิริปาโล ผู้ชื่อพระมหาสิริบาล *กประกาศนาวจท โดยพระนาม แต่บูรรพาทิบรรพัชช ครั้นนิวัตรนิเวศนเปนกระษัตรเพศวะรำ ธมฺมธิเปสุสชยเชฏฐ สุริยวัส นาม ชื่อ* ***เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ไชยะเชษฐ สุริยวงษ สถิตรัทยงศฤงคาร วังบวรสถานมงคล ดำกลเปนฝ่ายหน้า***

(กรมศิลปากร, 2545)

ส่วนพระนิพนธ์เรื่องพระมาลัยคำหลวง มีข้อความระบุชัดเจนตอนท้ายเรื่องว่าเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ทรงนิพนธ์ เมื่อ พ.ศ. 2280 ขณะที่ทรงผนวช ณ วัดโคกแสง ดังความว่า

เมื่อเสร็จศักราชได้ สองพัน
สองร้อยแปดสิบสรรค์ เศษเหล้า
สิบเบ็ดเดือนหกวัน พฤหัศ
เดือนห้าแรมเจ็ดเข้า เขตข้างปีมะเมีย

(กรมศิลปากร, 2545)

นอกจากนี้ยังมีข้อความในตอนท้ายเรื่องพระมาลัยคำหลวงอีกแห่งหนึ่ง ที่ระบุถึงสถานะกรมพระราชวังบวรสถานมงคลของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ดังนี้

สมุดมาลัยเลิศล้ำ ลิลิต
กรมพระราชวังคิด ว่าไว้
จบเสร็จเรื่องราวประดิษฐ์ ประดับแต่ง
เพราะพร่ำทำยากได้ (แจ่มแจ้ง) ใจจริง

(กรมศิลปากร, 2545)

จากหลักฐานตามที่ปรากฏในตัวบทพระนิพนธ์ทำให้มองเห็นได้ว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ทรงนิพนธ์พระมาลัยคำหลวง 2 ช่วงเวลา เช่นเดียวกับนันโทปนันทสูตรคำหลวง กล่าวคือ แต่งขึ้นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2280 ขณะที่ทรงผนวชอยู่ ณ วัดโคกแสงครั้นทรงดำรงตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคลแล้ว จึงนำพระมาลัยคำหลวง

ที่เคยนิพนธ์ไว้มาปรับปรุงใหม่ โดยอาจเป็นไปเพื่อเฉลิมฉลองตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคลของพระองค์

4. เพลงยาวเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร

เพลงยาวเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร มีทั้งหมด 3 สำนวน ซึ่งตามความรู้เดิมเชื่อว่าเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร แต่งให้เจ้าฟ้าสังวาลย์ (วันเนาว์ ยูเด็น, 2527) ทว่าจากการพิจารณาตัวบทพระนิพนธ์โดยผู้เขียนบทความพบว่า เพลงยาวทั้ง 3 สำนวนไม่ได้มีเนื้อความต่อเนื่องกัน และเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงแต่งเพลงยาวทั้ง 3 สำนวนเป็นเอกเทศ และแต่งในโอกาสต่างกัน แต่เพลงยาวทั้ง 3 สำนวน เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงนิพนธ์ขึ้น เมื่อดำรงพระยศเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล รายละเอียดดังนี้

เพลงยาวสำนวนที่ 1 เพลงยาวสำนวนนี้เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงแสดงพระอารมณ์ฉุนเฉียว เกรี้ยวกราด ถึงขนาดใช้คำเรียกนางที่กล่าวถึงว่า หญิงชั่วซึ่งโดยปกติ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรจะไม่กล่าวด้วยถ้อยคำรุนแรงแบบนี้กับเจ้าฟ้าสังวาลย์ ดังนั้นเพลงยาวสำนวนนี้ จึงไม่น่าจะส่งไปถึงเจ้าฟ้าสังวาลย์ นางที่พระองค์ทรงรักจะต้องเป็นนางอื่นที่ทำให้เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรไม่พอพระทัย

สำหรับเพลงยาวสำนวนที่ 2 และสำนวนที่ 3 ผู้เขียนบทความมีความเห็นสอดคล้องกับความรู้เดิมที่เชื่อถือกันมาว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงนิพนธ์เพื่อส่งไปถึงเจ้าฟ้าสังวาลย์ นางที่พระองค์รักมากที่สุดในชีวิต

สรุปและอภิปราย

การนำพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรมาศึกษาใหม่ในครั้งนี้ มีจุดประสงค์เพื่อหาข้อสรุปเกี่ยวกับประวัติ และระยะเวลาในการแต่งพระนิพนธ์ ซึ่งแต่เดิมการศึกษาพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรในเรื่องประวัติและระยะเวลาในการแต่งมีลักษณะเป็นภาพกว้างๆ ไม่ได้ระบุอย่างเจาะจงว่า พระนิพนธ์แต่ละเรื่อง แต่งขึ้นโดยมีจุดประสงค์อย่างไร และแต่งขึ้นในระยะเวลาใด

ทว่าการศึกษาในครั้งนี้ ผู้เขียนบทความได้นำเสนอข้อมูลที่เป็นการเจาะจงว่าพระนิพนธ์เรื่องต่างๆ เกิดขึ้นอย่างไร และเกิดขึ้นในช่วงเวลาใด ผลการศึกษาพบว่าพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร เกิดขึ้นใน 2 ช่วงเวลาสำคัญในชีวิตของพระองค์คือ ช่วงที่ทรงเป็นกรมขุนเสนาพิทักษ์ และช่วงที่ทรงเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ดังนี้

1. พระนิพนธ์ที่เกิดขึ้นในช่วงที่ทรงเป็นกรมขุนเสนาพิทักษ์ ได้แก่กาพย์เห่เรือ กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศกพระนิพนธ์ทั้ง 3 เรื่อง มีเนื้อความต่อเนื่องกัน โดยมีเนื้อหาพรรณนาการเดินทางจากกรุงศรีอยุธยาไปสระบุรี เพื่อนมัสการพระพุทธบาท

2. พระนิพนธ์ที่เกิดขึ้นในช่วงที่ทรงเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลมีทั้งพระนิพนธ์ที่เป็นทางการและพระนิพนธ์ที่ไม่เป็นทางการ พระนิพนธ์ที่เป็นทางการ ได้แก่ จารึกแม่อักษรขอมขุดปรอท นันโทปนันทสูตรคำหลวง พระมาลัยคำหลวง พระนิพนธ์ 3 เรื่องนี้ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงนิพนธ์ขึ้นในโอกาสที่ต่างกันส่วนพระนิพนธ์ที่ไม่เป็นทางการ ได้แก่ บทเห่กากี บทเห่สังวาส บทเห่ครวญและเพลงยาว 3 สำนวน ทั้งนี้บทเห่กากีกับบทเห่สังวาสมีเนื้อหาต่อเนื่องกันส่วนบทเห่ครวญ และเพลงยาว 3 สำนวน เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงนิพนธ์ขึ้นในโอกาสที่ต่างกัน

จากการศึกษาพระนิพนธ์กาพย์เห่เรือพบว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงนิพนธ์ขึ้นเพื่อพรรณนาอารมณ์ส่วนตัว ไม่ได้นิพนธ์ขึ้นเพื่อให้เป็นบทเห่เรือเล่น ตามที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2555) กล่าวไว้ ทั้งยังไม่ได้เป็นบทเห่เรือหลวงตามที่รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ (2556) กล่าวไว้เช่นกัน ทั้งนี้ยังได้กล่าวไว้อีกว่าบทเห่กากีกับบทเห่สังวาส คือ บทเห่เรือเล่น แต่จากการศึกษาตัวบทโดยผู้เขียนบทความพบว่า

บทเห่กากี บทเห่สังวาส บทเห่ครวญ ไม่ใช่บทเห่เรือเล่นแต่อย่างใด เป็นเพียงบทพรรณนาความในพระทัยของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ที่มีต่อนางอันเป็นที่รักเท่านั้น

องค์ความรู้ใหม่

การนำพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรมาศึกษาใหม่ในครั้งนี้ พบองค์ความรู้ใหม่ประการต่างๆ ดังนี้

1. เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ทรงนิพนธ์กาพย์เห่เรือ กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก เมื่อครั้งดำรงพระยศเป็นกรมขุนเสนาพิทักษ์

2. เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ทรงนิพนธ์บทเห่กากี บทเห่สังวาส บทเห่ครวญ เมื่อครั้งดำรงพระยศเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล

3. เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ทรงนิพนธ์นันโทปนันทสูตรคำหลวง พระมาลัยคำหลวงเมื่อครั้งดำรงพระยศเป็นกรมขุนเสนาพิทักษ์ และปรับปรุงคุณภาพพระนิพนธ์ ทั้ง 2 เรื่องอีกครั้ง เมื่อดำรงพระยศเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล

4. เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร มักนำเนื้อความจากพระนิพนธ์ครั้งก่อนๆ มาแปลงเป็นเนื้อความใหม่ ในพระนิพนธ์ครั้งหลัง

5. เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ทรงแต่กาพย์เห่เรือเพื่อพรรณนาอารมณ์ส่วนตัวเท่านั้น ไม่ได้แต่งให้เป็นบทเห่เรือหลวง หรือบทเห่เรือเล่น

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร. (2529). *จารึกในประเทศไทย เล่ม 5 อักษรธรรมและอักษรไทย.* โรงพิมพ์ภาพพิมพ์.

กรมศิลปากร. (2545). *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 3* (พิมพ์ครั้งที่ 2). โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

คำให้การขุนหลวงหาวัด. (2553). *ใน ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยารวม 3 เรื่อง.* แสงดาว.

ณัฐวุฒิ คล้ายสุวรรณ. (2558). *วรรณกรรมเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร.* โอเดียนสโตร์.

ณัฐวุฒิ คล้ายสุวรรณ. (2566). วิเคราะห์เรื่องนางในวรรณกรรมของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร. *วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา, 15*(2), 23–35.

ณัฐวุฒิ คล้ายสุวรรณ. (2568). พระมาลัยคำหลวง: การวิเคราะห์เรื่องผู้แต่ง. *วารสารภาษา-จารึก, 2*(2), 31–46.

ธนิต อยู่โพธิ์. (2516). *เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร พระประวัติ และพระนิพนธ์บทร้อยกรอง* (พิมพ์ครั้งที่ 5). ศิลปาบรรณาคาร.

นิตยา กาญจนะวรรณ. (2563). *วรรณกรรมอยุธยา* (พิมพ์ครั้งที่ 13). มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

นิตยา ตัณฑโอกาส. (2520). *ลักษณะเด่นของกาพย์ห่อโคลง และกาพย์เห่เรือพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประคอง เจริญจิตรกรรม. (2554). เจ้าฟ้าธรรมธิเบศทรงนิพนธ์เรื่องพระมาลัยคำหลวงก่อนเรื่องนันโทปนันทสูตรคำหลวง. *วารสารศิลปศาสตร์, 11*(2), 72–80.

รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. (2556). กาพย์เห่เรือจากสมัยอยุธยาถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช. แสงดาว.

ลัลนา ศิริเจริญ. (2525). *วรรณกรรมอยุธยา.* โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

วรางคณา ปัญญามี. (2568). *วรรณคดีสมัยกรุงศรีอยุธยา.* ดีเซมเบอร์รี่.

วันเนาว์ ยูเด็น. (2527). *ประวัติวรรณคดีสมัยสุโขทัยและอยุธยา.* ไทยวัฒนาพานิช.

ศุภร บุนนาค และสุริยา รัตนกุล. (2548). *สุนทรียภาพจากเจ้าฟ้ากุ้ง* (พิมพ์ครั้งที่ 2). สถาพรบุ๊คส์.

โสภี รัมมณีย์. (2534). *วิเคราะห์การใช้ภาพพจน์ในวรรณคดีพระพุทธศาสนาของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์* . วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

อรอนงค์ พัดพาดี. (2521). *พระนิพนธ์ประเภทคำหลวงของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร.* วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.